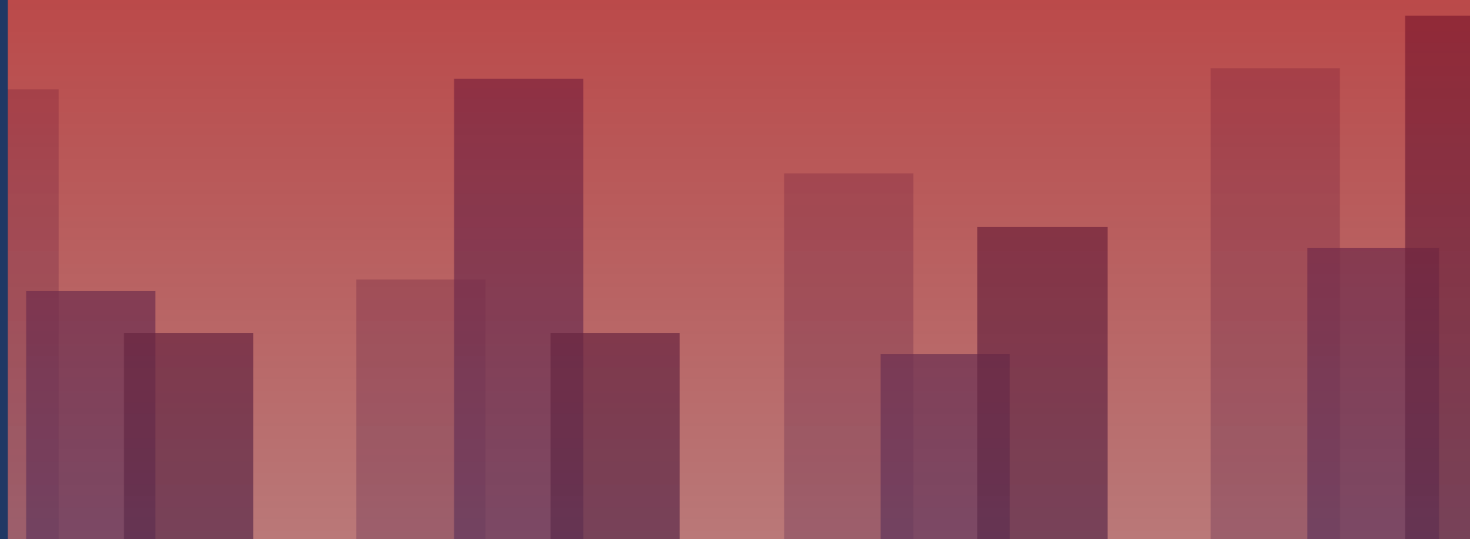

IZBORI U SRBIJI 2023. GODINE

**Povrede ljudskih prava i osnovnih sloboda
i pritisci na građane**

Uvod

Predsednik RS i predsednik Narodne skupštine RS raspisali su u 1. novembra 2023. godine vanredne parlamentarne i izbore u više gradova i opština, uključujući i glavni grad, Beograd.

Komitet pravika za ljudska prava je nevladina organizacija koja se 25 godina bavi zaštitom ljudskih prava, kao i izgradnjom i očuvanjem vladavine prava i demokratije u Srbiji. Od sticanja statusa kandidata za članstvo Srbije u Evropskoj uniji pratimo i implementaciju obaveza Srbije u okviru političkog kriterijuma i pregovaračkog Poglavlja 23.

U skladu sa misijom, u toku novembra i prve polovine decembra Komitet pravika za ljudska prava JUKOM je pratio predizborni period iz ugla pritisaka na pravosuđe i organizovane građane, te potencijalnih kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda u vezi sa kampanjom. JUKOM je organizovao je i ekspertske mobilni tim za kratkoročno posmatranje izbora i procenu kvaliteta procesa glasanja građana i građanki Republike Srbije na parlamentarnim i beogradskim izborima koji su održani 17. decembra 2023. godine.¹

Predizborni period

Predizborni period obeležila je atmosfera neproporcionalnih odgovora na kritiku usmerenu prema političkim akterima na vlasti, ne samo prema predstavnicima opozicionih partija, nego i prema drugim udruženim građanima. Beležile su se povrede slobode izražavanja i udruživanja, prava na štrajk, povrede načela diskriminacije, kao i pritisci i negativne kampanje blaćenja prema akterima koji ne učestvuju u kampanji, najviše onima koji su pokretali kampanje za izlazak na izbore. Kampanja je bila praćena izrazitom nejednakošću prisustva političkih aktera na televizijama sa nacionalnom pokrivenošću, kao i sveprisutnim korišćenjem javnih sredstava u funkciji kampanje i prisustvom predsednika RS u kampanji Srpske napredne stranke. Ovim su se stvarali potpuno nejednaki uslovi i sistemska prednost za vladajuću stranku.

Sam početak kampanje ispratio je i *protest poljoprivrednika* koji su tražili bolje uslove i pomoć države za opstanak poljoprivrede.² Među organizatorima bili su Inicijativa za opstanak poljoprivrednika Srbije, „Naše mleko“, Udruženje poljoprivrednih proizvođača Subotice, Spas i opstanak stočara Zapadne Srbije, Savez udruženja poljoprivrednika Banata, Proizvođači mleka

¹ Napominjemo da nalazi mobilnog tima nisu bazirani na reprezentativnom uzorku.

² Poljoprivreda Info, "[Najavljeni protesti poljoprivrednika za 13. novembar](#)", 2. novembar 2023.

Šumadije i Pomoravlja, Udruženje poljoprivrednika Aradac. Poljoprivrednici širom Srbije su 13. novembra blokirali puteve, protestujući zbog nepoštovanja poljoprivrede od strane vlade i neispunjenih sporazuma iz maja. Jednom od organizatora poljoprivrednih protesta blokiran je ulaz u porodičnu kuću od strane lokalnih funkcionera Srpske napredne stranke.³ Ova situacija **sprečavanja slobode kretanja**, razrešena je tek nakon što je stigla podrška lokalnog stanovništva. Predsednik RS je okarakterisao proteste kao politički motivisane i kao predizbornu ucenu.⁴ Ministarka poljoprivrede je takođe ponovila ove optužbe.⁵ Tokom ovih protesta, policija je zaustavljala i legitimisala poljoprivrednike.⁶ Razgovori predstavnika poljoprivrednika i Vlade su početi 26. novembra posle devetodnevne blokade puteva i završili se neuspešno 16. decembra 2023. godine, nakon sastanka sa Ministarstvom poljoprivrede, budući da su im samo predstavljeni predizborni pamfleti liste "Aleksandar Vučić – Srbija ne sme da stane" koji se odnose na ovu privrednu granu.⁷

Radnici *JP Pošte Srbije štrajk* su počeli neposredno pre početka kampanje, 26. oktobra 2023. godine. Udruženi sindikati Srbije "Sloga" osudili su napad na dvojicu poštanskih radnika ovog sindikata, kojima je zbog nepotpisivanja novog aneksa ugovora o radu, pretio otkaz.⁸ Ovaj incident je bio deo šireg pojačanog pritiska na zaposlene JP Pošte Srbije, koji su štrajkovali zbog loših uslova rada i neispunjenih obećanja menadžmenta, što je predstavljalo **kršenje prava na štrajk** (organizovano udruživanje) radnika. Nakon što su štrajkači otkrili klijentelistički angažman poslanika Srpske napredne stranke na tenderu za novi dizajn logotipa Pošte,⁹ započeta je i kampanja blaćenja u tabloidima.¹⁰ Kako nisu ispunjeni traženi uslovi od 30% povećanja, predstavnici USS "Sloga", kao i Sindikata "Solidarnost" Pošte Srbije i Samostalnog sindikata poštanskih radnika, koji su i bili na meti kampanje blaćenja, nisu sporazum hteli da prihvate, te obustava rada nije u celosti prekinuta po potpisivanju sporazuma sa Vladom, ali je nastavljena smanjenim intenzitetom, uprkos pretnjama otkazima od rukovodstva.

Posebno ukazujemo na zabrinjavajuću negativnu kampanju i **kršenja slobode udruživanja i izražavanja** koja je u toku izborne kampanje bila usmerena na intelektualce, uključujući glumce, profesore i sudije, koji su deo *inicijative „ProGlas“* čiji je cilj bio pozivanje građana da izađu na izbore (GOTV kampanja).¹¹ Ova inicijativa, koja je organizovala debate širom Srbije, igrala je

³ Portal 021, "[VIDEO: Grupa predvođena funkcionerom SNS-a blokirala kuću poljoprivrednika, okupili se meštani](#)", 13. novembar 2023.

⁴ Radio Slobodna Evropa "[Četvrti dan protesta poljoprivrednika u Srbiji, za Vučića ucena pred izbore](#)", 16. novembar 2023.

⁵ Ibid.

⁶ Insajder, "[Poljoprivrednici: Nismo na ulici zbog politike, već zato što ne možemo da preživimo\(FOTO/VIDEO\)](#)", 20. novembar 2023.

⁷ Beta, "[Udruženje poljoprivrednika: Umesto dogovora i kredita dobili smo od Brnabić brošuru SNS](#)", 16. decembar 2023.

⁸ Danas, "[Protest poštara ušao u 11. dan: Sindikalci pod pritiskom rukovodstva, radnici tvrde da je rad obustavljen u više od 50 odsto radnih jedinica](#)", 3. novembar 2023.

⁹ N1, "[Priča o logou Pošte stavila u centar pažnje članicu SNS: Ko je, zapravo, Draginja Vlk?](#)", 16. novembar 2023.

¹⁰ Srbija Danas, "[BUNDŽIJA IZ POŠTE ŽIVI NA VISOKOJ NOZI: Pogledajte kakav automobil vozi \(FOTO\)](#)", 22. novembar 2023.

¹¹ Internet prezentacija "[Proglas](#)".

vitalnu ulogu u podizanju svesti javnosti o značaju učešća na izborima. Prva javna tribina inicijative "ProGlas" u Zrenjaninu, usmerena na povećanje izlaznosti birača, naišla je na smetnje članova Srpske napredne stranke tokom razgovora o kineskoj fabrici "Linglong".¹² U više navrata im je zabranjivano da organizuju debate u javnim prostorima, te su svoje debate organizovali na otvorenom.¹³ Pored toga, članovi inicijative Proglas bili su akteri videa koji su kružili društvenim mrežama, a u cilju lične diskreditacije potpisnike „ProGlasa”, obeležavajući ih kao „domaće izdajnike” i „NATO lobiste”.¹⁴ Pored toga, meta kampanja blaćenja od strane članova Srpske napredne stranke i tabloida bile su *Građanske inicijative*, organizacija koja je pokrenula prethodno pomenutu GOTV kampanju i obezbedila logističku i organizacionu podršku za inicijativu Proglas.¹⁵

U kontekstu **povrede prava na privatnost**, pored curenja informacija sa privatnih računara kandidata za beogradske izbore liste “Srbija protiv nasilja” o kojem su građani dobili informacije prvo od predsednika RS,¹⁶ i uz aktivno reagovanje Bezbednosno informativne agencije u kampanju blaćenja,¹⁷ međunarodne i domaće organizacije ukazale su na prve slučajeve sajber napada na predstavnike civilnog društva koji su na mobilnim uređajima dobili upozorenje da su potencijalne mete državno-sponzorisanih tehničkih napada.¹⁸

Jedno od najotvorenijih slučajeva kršenja ljudskih prava u kampanji bio je [promotivni video](#) nosioca liste “Kad se vojska na Kosovo vrati – Miša Vacić”. Dana 9. decembra 2023. godine na društvenoj mreži “X” (Twitter) Vacić je objavio promotivni spot u kome navodi: “Kada budem bio gradonačelnik Grad Beograd će obezbediti za LGBT osobe, koje dobrovoljno žele da odu na lečenje u klinke u Moskvu i Teheran, novac za boravak tamo tokom lečenja i za putne troškove. Smatram da su oni najugroženija diskriminisana kategorija jer njihova država danas njihovu patnju ne priznaje za bolest”.Ovakav promotivni spot u predizbornoj kampanji ukazao je na **težak oblik diskriminacije**, jer otvoreno propagira da je drugačija seksualna orijentacija bolest koju treba lečiti i čak geografski opredeljuje gde je treba lečiti - u Teheranu, gde su homoseksualni odnosi kažnjivi smrću ili u Moskvi gde je LGBT pokret proglašen od strane Vrhovnog suda ekstremističkim pokretom.¹⁹

Kampanju su posebno obeležili napadi funkcionera i tabloida na pravosuđe, odnosno **ograničavanje slobode izražavanja sudija i tužilaca**, posebno onih koji su potpisnici inicijative

¹² Danas, [“Incident zbog „Linglonga“ na tribini ProGlasa u Zrenjaninu \(VIDEO\)”](#), 13. novembar 2023.

¹³ Južne Vesti, [“ProGlas“-u otkazan prostor u Vranju, tribina će se održati na otvorenom](#)”, 1. decembar 2023.

¹⁴ 24 Sedam, [“Drugosrbijanski bal vampira: Evo dokaza da su učesnici inicijative ProGlas autošovinistički nasilnici, prevaranti i izdajnici\(VIDEO\)”](#), 8. novembar 2023.

¹⁵ Politika, [“Ko stoji iza „Proglasu”](#)”, 8. decembar 2023.

¹⁶ Pink, [“Emisija Hit Tvit”](#), 26. novembar 2023.

¹⁷ [Saopštenje](#) Bezbednosno-informativna Agencije, 28. Novembar 2023.; [Saopštenje](#) BIA, 29. Novembar 2023.

¹⁸ Share Fondacija, [“SPYWARE ATTACK ATTEMPTS ON MOBILE DEVICES OF MEMBERS OF CIVIL SOCIETY DISCOVERED”](#), 21. novembar 2023.

¹⁹ Pravni tim Komiteta pravnika za ljudska prava JUKOM podneo je krivičnu prijavu 13. decembra 2023. godine Posebnom odeljenju Višeg javnog tužilaštva za visokotehnoški kriminal zbog osnovane sumnje da je izvršio krivično delo rasna i druga diskriminacija iz člana 387 st. 4 Krivičnog zakonika Republike Srbije.

Proglas. Tužiteljke Višeg javnog tužilaštva u Beogradu, Bojana Savović i Milena Božović, bile su mete tabloidne kampanje blaćenja. Tabloidi su tužiteljku Savović optuživali za različite zloupotrebe javnih sredstava i aluzije na sukob interesa.²⁰ Posebno je zabrinjavajući takozvani unutrašnji pritisak na tužiteljku Savović, budući da je Viši javni tužilac, Nenad Stefanović, podneo prijavu Etičkom odboru Visokog saveta tužilaštva zbog neuzdržavanja od ponašanja koje bi moglo da naruši čast i ugled javnotužilačke funkcije, kao i poverenje javnosti. Umesto odluke, Etički odbor doneo je *Uputstvo za postupanje nosilaca javnotužilačke funkcije* u kojem se ističe da je „javni tužilac (je) garant poštovanja zakona i branilac društva i ne sme biti instrument koji se koristi u interesu bilo koje društvene, političke ili verske grupe ili bilo kog dela vlasti, niti zaštitnik njenih pristalica“, kao i da „ponašanje javnih tužilaca ne može biti prepušteno isključivo njihovom nahođenju, kako u radu, tako i van posla, zbog čega je poštovanje etičkih načela, kao ideala postupanja javnih tužilaca, dodatni obavezujući okvir postupanja, sadržan u specifičnim normama pojačane etičke odgovornosti, sa ciljem unapređenja dostojanstva i ugleda nosilaca javnotužilačke funkcije i javnog tužilaštva u celini“.²¹ Ovim je izbegnuto da se odluči u konkretnom predmetu i postavi standard za buduće vidove ograničavanja slobode izražavanja i udruživanja javnih tužilaca. Posebni tekstovi u tabloidima ticali su se komentarisanja rada i konkretnih slučajeva tužiteljke Božović.²² Najveća meta direktnih napada od strane funkcionera, pored tabloidne kampanje,²³ bio je sudija Apelacionog suda u Beogradu, Miodrag Majić, koji je optuživan za političko delovanje. U toku kampanje on je lično diskreditovan, uz komentarisanje sudskih odluka od strane visokih funkcionera vladajuće stranke, uključujući premijerku,²⁴ narodne poslanike iz trenutnog saziva,²⁵ i predsednika.²⁶ Dodatno je važno napomenuti i saopštenje Višeg javnog tužilaštva u Beogradu koje je na izborni dan, 17. decembra, saopštilo da pomno prati izborni proces, te da nema dokaza da je izvršeno bilo koje krivično delo u vezi izbornog procesa.²⁷ Ono što je dodatno problematično u vezi sa ovim saopštenjem, jeste što se posebno apeluje na to da se „javnost ne uznemirava neproverenim informacijama koje plasira deo medija, a pogotovo pripadnici tzv. Proglasa“.²⁸

Važno je napomenuti da je primećeno **odsustvo delovanja institucija** koji treba da budu kontrolni mehanizmi u slučajevima povrede biračkih i ljudskih prava u vezi sa kampanjom.

²⁰ Republika.rs, [“LAŽNA LAURA KRŠI ZAKON: Tužiteljka Bojana Savović uhvaćena na delu, Nenadić joj dao auto tužilaštva za ŠVRČKANJE”](#), 12. decembar 2023.

²¹ Etički odbor VST, [UPUTSTVO ZA POSTUPANJE NOSILACA JAVNOTUŽILAČKE FUNKCIJE](#)

²² Kurir, [“SPASILA KONTROVERZNOG ALBANSKOG BIZNISMENA: Tužiteljka Božović, potpisnica ProGlasa, zažmurila na KRAĐU DOKUMENATA o oružju”](#), 23. novembar 2023.

²³ Kurir, [“PA OVI NAS PRAVE BUDALAMA Među "borcima protiv nasilja" i Miodrag Majić, sudija upamćen po OSLOBAĐANJU PEDOFILA!”](#), 7. novembar 2023.

²⁴ Kurir, [“PRVO SMO BILI SENDVIČARI, A SADA SMO ZVERI” Premijerka Brnabić odgovorila na uvrede opozicionih medija”](#), 11. novembar 2023.

²⁵ Pink, [“Nikolić odbrusila Majiću: Kada se oslobodi Gnjilanska grupa, onda ubistvo i silovanje nije kažnjivo, ali normalno vođenje kampanje jeste?”](#), 1. decembar 2023.

²⁶ Novosti, [“VUČIĆ ODGOVORIO SUDIJI MAJIĆU: Što ne kaže ljudima kolika mu je plata, koliko puta nedeljno ide u ambasade...”](#), 18. novembar 2023.

²⁷ [Saopštenje](#) Višeg javnog tužilaštva u Beogradu, 17. decembra 2023.

²⁸ Ibid.

Najvidljivija neaktivnost uočena je kod **Regulatornog tela za elektronske medije (REM)** kome je poveren nadzor nad elektronskim medijima i reagovanje po žalbama u vezi sa medijima. Budući da ovo telo ne vrši svoju kontrolnu funkciju već dugo, primetno je ostalo pasivno i u slučaju prigovora na ponašanje medija tokom zborne kampanje. Izveštaji o praćenju toka kampanje nisu objavljeni, a uprkos činjenici da je primio 22 prigovora nije objavljen nijedan odgovor.

Ono što je važno istaći je primetan **nedostatak reakcije ili neadekvatna reakcija nadležnih pravosudnih institucija** u toku kampanje. Postojalo je nekoliko javno dostupnih indicija na učinjena krivična dela u toku kampanje. Najvidljivije je bilo objavljivanje istraživačke priče novinarke CINS-a, u kojoj su predstavljeni dokazi o funkcionisanju telefonskog centra Srpske napredne stranke i ukazivanja koordinatorke istog da će radnicima biti isplaćivani iznosi od 9000 dinara na izborni dan, ali da moraju da glasaju za SNS.²⁹ Navedeno činjenje ukazalo je na potencijalno krivično delo *Davanje i primanje mita u vezi sa glasanjem* iz člana 156. Krivičnog zakonika, međutim Više javno tužilaštvo u Beogradu, nije želelo proaktivno da postupa i uputilo je na Republičku i Gradsku izbornu komisiju jer imaju zakonska ovlašćenja i obavezu da utvrde nepravilnosti i nezakonitosti u izbornom procesu, uz očekivanje da ako oni nešto utvrde, o tome ih obaveste.³⁰ Nakon toga pojavile su se indicije o falsifikovanju potpisa građana na spiskovima podrške listama. Svi prigovori građana RIK-u i GIK-u su odbijeni, a VJT je saopštilo 28. novembra 2023. godine da postoje indicije za krivična dela *Falsifikovanje isprave* (član 355 KZ), *Neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka* (član 146 KZ) ili *Falsifikovanje službene isprave* (član 357 KZ), te da je predmet formiran.³¹ Od tada do izbornog dana VJT se nije oglašavalo ovim povodom.

Izborni dan

Kako se poštovanje vladavine prava i nivo demokratije u Srbiji urušava poslednjih nekoliko godina, ekspertski mobilni tim organizovali smo kako bismo doprineli nalazima prisutnih domaćih i stranih posmatrača. U skladu sa tim, nalazi ekspertskog mobilnog tima služiće isključivo za dopune nalaza i izveštavanje u okviru pomenutih oblasti.

Mobilni tim JUKOM-a posetio je ukupno 17 biračkih mesta na teritoriji Grada Beograda, a posmatran je i rad jedne od lokalnih izbornih komisija.³² Na posmatranim biračkim mestima zabeležene su sledeće nepravilnosti u izbornoj proceduri:

²⁹ CINS, "[CINS u kol centru SNS-a: Agencija za hostese, kupovina glasova i milioni u kešu](#)", 29. novembar 2023.

³⁰ CINS, "[Više javno tužilaštvo o CINS-ovom istraživanju: Čekamo izborne komisije](#)", 29. Novembar 2023.

³¹ Insajder, "[Tužilaštvo za Insajder: Formiran predmet o navodnom falsifikovanju potpisa na izbornim listama](#)", 28. novembar 2023.

³² Mobilni tim obišao je biračka mesta br. 26, 32, 55, 49, 82 na teritoriji gradske opštine Voždovac, biračka mesta br. 6, 8, 26, 27, 36 i 39 na teritoriji gradske opštine Vračar i biračka mesta br. 9, 12, 16, 17, 22, 29, 45 na teritoriji gradske opštine Stari Grad, kao i Lokalnu izbornu komisiju Vračar.

- Najmanje 8 biračkih mesta nije bilo pristupačno za osobe sa invaliditetom;³³
- Na 7 biračkih mesta zabeleženi su slučajevi porodičnog glasanja;
- Na BM 27 GO Vračar član BO je zaokružio redni broj sa poziva za glasanje i dao biraču da se potpiše, prethodno ne proverivši ni ime i prezime, ni JMBG, pa je nakon što se birač potpisao utvrđeno da taj birač uopšte nije na tom BM;³⁴
- Na BM 36 GO Vračar, jednom biraču nije dozvoljeno glasanje, zbog greške člana BO koji nije uočio dodatak biračkom spisku na kojem je birač bio;
- Na BM 45 GO Stari Grad biraču koji je prethodno više od 20 godina glasao nije pronađen ne samo na spisku tog biračkog mesta, nego uopšte u registru;³⁵
- Na BM 82 GO Voždovac birač nije potpisao birački spisak na oba nivoa (već samo za parlamentarne izbore), a dobio 2 listića, glasao i napustio mesto;³⁶
- Na najmanje trećini posmatranih biračkih mesta članovi biračkih odbora jesu ostavarivali uvid u lične karte birača, ali nisu proveravali birački spisak prema jedinstvenom matičnom broju, već po imenu i prezimenu birača;
- Na 6 biračkih mesta posmatračima nije bilo omogućeno / ponuđeno da popune / potpišu Zapisnik o posmatračima rada biračkog odbora;
- Na pojedinim biračkim mestima primećena je nedovoljna obučenost članova, posebno predsednika biračkih odbora, što je uticalo na usporavanje sprovođenja izbornog procesa u toku izbornog dana, naročito u kontekstu nepoznavanja redosleda procedura nakon zatvaranja biračkih mesta;
- Pojedina biračka mesta su bila fizički premala za broj birača, što je takođe uzrokovalo gužve i redove u toku izbornog dana;
- Prilikom posmatranja rada lokalne izborne komisije zabeleženo je nepotrebno odlaganje početka obrade pristiglih podataka od BO koji su donosili materijal po završetku glasanja.

Na 12 BM bili su prisutni posmatrači posmatračke misije CRTA, na 4 posmatrači posmatračke misije CESiD, na 2 posmatrači posmatračke misije "Pravac Evropa", dok su na najmanje 6 BM od posmatranih bili prisutni posmatrači stranih posmatračkih misija OEBS / ODIHR, Saveta Evrope,

³³ Čak iako je prostorija bila dovoljno prostrana za kretanje i postojao prilaz na ulazu, najčešće su bile opredeljene prostorije na prvom spratu bez pristupa liftu.

³⁴ Član BO je stavio napomenu u birački spisak da je napravljena greška.

³⁵ Glasač upućen na opštinsku izbornu komisiju.

³⁶ Nepravilnost je uočila sestra birača koja je ukazala BO. Predsednica BO je zamolila da se birač vrati, konstatovan je propust pred svima i birač se naknadno potpisao i u drugi birački spisak.

Izbori u Srbiji 2023. godine: Povrede ljudskih prava i osnovnih sloboda i pritisci na građane

Britanska ambasade i Civilne komore Ruske federacije.

Tim Komiteta pravnika za ljudska prava